

Ekonomikos departamentas parengė komentarą apie kainų augimą per pastaruosius 5 metus. Medžiagoje išskiriami ilgalaikiai veiksniai – Eurosistemos pinigų politika ir šalies ekonomikos konvergencija, lemiantys infliacijos tendencijas ilguoju laikotarpiu, ir trumpesnio laikotarpio veiksniai, sukeliantys infliacijos svyravimus trumpuoju ir vidutiniu (verslo ciklo) laikotarpiu (pvz., šalies ir užsienio ekonomikos aktyvumas, tarptautinės žaliavų kainos, administraciniai sprendimai). Taip pat pateikti siūlymai, kurie padėtų pagerinti ekonomikos ciklo ir infliacijos valdymą, taip pat palaikytų ir (arba) padidintų mažiausias pajamas gaunančių šalies gyventojų perkamąją galią. Šiame aktualiaame komentare pateikiamos svarbiausios atliktos analizės įžvalgos.

I. ILGALAIKIAI INFLIACIJOS VEIKSNIAI

Eurosistemos pinigų politika ir jos tikslas

Pagrindinis veiksnys, lemiantis tam tikrą infliacijos lygį vidutiniu ir ypač ilguoju laikotarpiu, yra pinigų politika. Pagrindinis Eurosistemos, kurią sudaro Europos Centrinis Bankas ir euro zonos šalių nacionaliniai centriniai bankai, tikslas yra palaikyti kainų stabilumą euro zonoje. Kainų stabilumas apibrėžiamas kaip mažesnė, bet artima 2 procentams visos euro zonos metinė vartotojų kainų infliacija vidutiniu laikotarpiu. Keliant tokį tikslą, siekiama apsaugoti tiek nuo pernelyg spartaus kainų augimo, tiek nuo potencialių neigiamų pasekmių, kurias galėtų sukelti užsitęsęs ypač mažos infliacijos laikotarpis arba defliacija¹.

Bendroji rinka ir ekonominė (pajamų) konvergencija

Be pinigų politikos, infliacijai Lietuvoje ilgesniu laikotarpiu reikšmingą įtaką daro kainų konvergencija, kylanti iš itin didelio Lietuvos ekonomikos atvirumo užsienio prekybai, buvimo Europos Sąjungos bendrojoje rinkoje ir ekonominės (pajamų) konvergencijos – proceso, kurio metu Lietuva tampa vis labiau išsivysčiusios ekonomikos šalimi. Tiek Europos Sąjungos (ES), tiek euro zonos šalių narių ekonominio išsivystymo lygis nėra vienodas. Tai ypač akivaizdu lyginant senąsias ir naujas ES nares: 2004 m. ir vėliau prie ES prisijungusių valstybių ekonomikos (jų struktūra, pragyvenimo, darbo našumo lygis ir pan.) iš esmės tebėra besivystančios ir laikui bėgant panašėja į ES seniau esančių narių ekonomikas. Šiame kontekste, visų ES šalių, bet ypač naujųjų narių, ekonomikas, įskaitant jų kainų raidą, veikia du labai reikšmingi ekonominiai procesai. Dalyvavimas Bendrojoje rinkoje skatina ir greitina kainų, tame tarpe ir atlyginimų, vienodėjimą. Tuo tarpu mažiau išsivysčiusių ES šalių santykinai spartesnis ekonominis augimas, lemiantis jų pajamų lygio artėjimą prie labiau išsivysčiusių šalių pajamų lygio – ekonominė (pajamų) konvergencija – suteikia infliacijai naujosiose narėse papildomą stimulą.

Vykstant tarptautinei prekybai, dalyvavimo bendrojoje rinkoje skatinamas kainų vienodėjimas intensyviau veikia prekių kainas, tačiau laisvas darbo jėgos judėjimas sukuria tiesiogines prielaidas ir darbo užmokesčio vienodėjimui, o tai paveikia paslaugų kainas. Stipresnė tarptautinė konkurencija prekių rinkoje lemia tai, kad prekių kainų lygis skirtingose šalyse yra daug vienodesnis nei paslaugų kainų lygis. Prekių kainoms suvienodėjus, jų kaitą ima lemti bendri veiksniai, taigi atitinkamos prekių grupės infliacija tarp šalių supanašėja (infliacija „importuojama“). Kadangi esama reikšmingos dalies paslaugų, kuriomis tarptautiniu mastu neprekiuojama, paslaugų kainas toks mechanizmas veikia mažiau, tačiau kitas kertinis ES bendrosios rinkos elementas – laisvas darbo jėgos judėjimas – sukuria prielaidas vienodėti darbo užmokesčiui. Dėl šios priežasties sparčiau didėja darbo sąnaudos, o tai brangina paslaugas naujosiose ES narėse ir taip paskatinamas paslaugų, kuriomis tarptautiniu mastu neprekiuojama, kainų vienodėjimas.

Ekonominė (pajamų) konvergencija yra dar vienas reikšmingas veiksnys, kuris lemia, kad mažiau ekonomiškai išsivysčiusiose ES šalyse darbo užmokestis, pragyvenimo ir kainų lygis kyla sparčiau nei ES valstybėse senbuvėse. Taip yra dėl to, kad darbo našumas eksportuojančiame (prekių) sektoriuje auga sparčiau nei neeksportuojančiame (paslaugų) sektoriuje². Augant darbo našumui eksportuojančiame sektoriuje, didėja jame dirbančių asmenų darbo užmokestis. Tai sukuria spaudimą darbo atlygiui ir neeksportuojančiame sektoriuje, todėl jame pradeda kilti kainos. Dėl to padidėja ir bendroji infliacija.

¹ Kitaip tariant, siekiama ne tik apsaugoti euro (taigi ir santaupų) perkamąją galią, bet ir užtikrinti efektyvų kainų sistemos veikimą, išvengti defliacijos spiralių, kai kainoms nuolat mažėjant, o gyventojams dėl to atidėliojant vartojimo, įmonėms – investicines išlaidas, kyla ekonominės stagnacijos grėsmė.

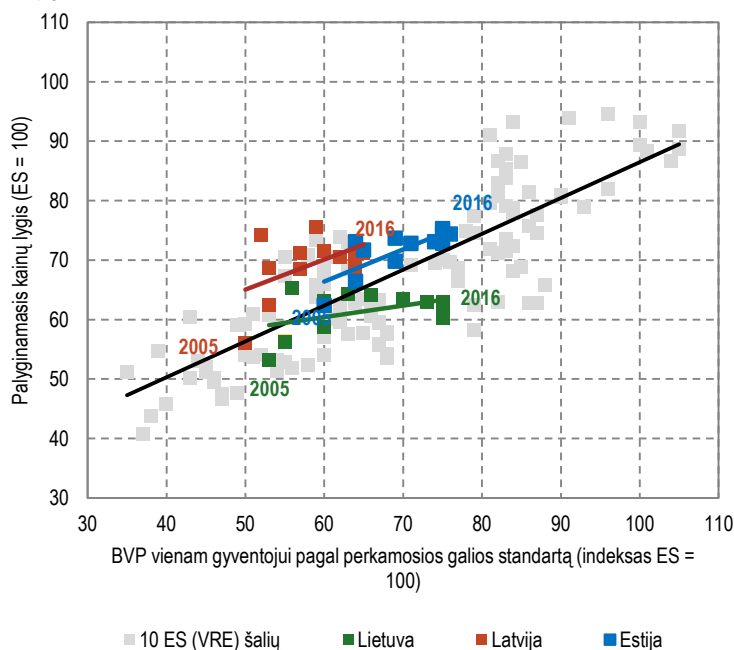
² Ekonomikos teorijoje tai žinoma kaip Balassa–Samuelsono efektas (ir su juo artimai susijęs Baumolo–Boweno) efektas.

Tyrimų rezultatai rodo, kad dėl ekonominės integracijos ir konvergencijos besivystančiose šalyse kainų augimas gali būti reikšmingai – iki 3 proc. punktų – spartesnis nei kainų pokyčiais išsivysčiusiose valstybėse.³ Naujesniuose šios sritys tyrimuose pateikiami įverčiai rodo, kad dėl ekonominės konvergencijos Vidurio ir Rytų Europos (VRE) valstybėse infliacijos tempas gali būti maždaug 1–3 proc. punkto didesnis, palyginti su ES senbuvėmis⁴.

Ekonominės integracijos ir konvergencijos poveikis kainų lygiui VRE šalyse 2005–2016 m. pavaizduotas 1 paveiksle. Paveiklo horizontaliojoje ašyje parodytas kiekvienos valstybės vienam gyventojui tenkančio BVP, pakoreguoto pagal perkamąją galią,⁵ lygis, palyginti su ES vidurkiu⁶. Paveiklo vertikaliojoje ašyje parodytas kiekvienos valstybės santykinis kainų lygis: kuo didesnė jo reikšmė, tuo didesnis, palyginti su ES vidurkiu, šalies bendrasis kainų lygis. Akivaizdu, kad tarp aptariamų rodiklių yra stiprus teigiamas ryšys. Jį perteikia vidurinė juoda linija: kuo aukštesnis šalies pajamų lygis, tuo aukštesnis ir jos kainų lygis, t. y. šalis yra santykinai brangesnė. Kartu ši tendencija parodo VRE valstybių konvergencijos kryptį: laikui bėgant VRE valstybėse artėjama prie didesnio BVP vienam gyventojui lygio ir didesnio kainų lygio.

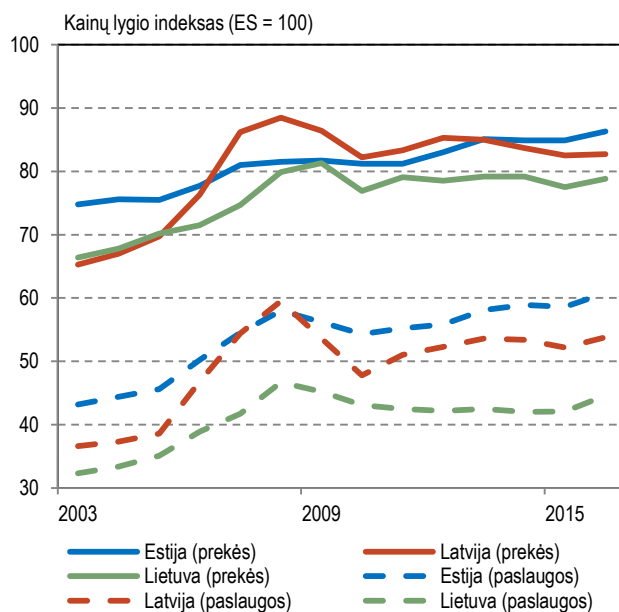
Įvertinus Lietuvos ekonominio išsivystymo (pajamų) lygį, matyti, kad tarp kitų VRE šalių bendras kainų lygis Lietuvoje nėra santykinai aukštas. Atskirai nagrinėjant situaciją Baltijos valstybėse 2005–2016 m., matyti, kad, vertinant pagal Lietuvos BVP, tenkančio vienam gyventojui, konvergencijos tempą, pastaruosius keletą metų kainų lygis Lietuvoje augo lėčiau, nei būtų galima spręsti iš 1 paveiksle rodomos apibendrintos VRE šalių patirties (atitinkamai žalia ir juoda linijos). Kitaip nei Lietuvoje, BVP vienam gyventojui augimą Latvijoje ir Estijoje 2005–2016 m. lydėjo didesnis kainų lygio didėjimas. Šiuo laikotarpiu santykinis kainų lygis Latvijoje pakilo apie 15 proc. punktų, Estijoje – apie 13 proc. punktų, o Lietuvoje – kiek mažiau nei 10 proc. punktų. Tuo pat metu BVP vienam gyventojui Latvijoje ir Estijoje padidėjo po 15 proc. punktų, Lietuvoje jis padidėjo 22 proc. punktais. 2016 m. duomenimis, pagal perkamąją galią pakoreguotas BVP vienam gyventojui Lietuvoje buvo panašus kaip Estijoje (sudarė 75 % ES vidurkio) ir buvo gerokai didesnis nei Latvijoje (65 %). Tačiau kainų lygis Lietuvoje 2016 m. sudarė maždaug 63 proc. ES vidurkio ir buvo mažesnis nei Estijoje (75 %) ir Latvijoje (71 %). Taigi, nors vidutinė metinė infliacija Lietuvoje 2017 m. buvo gana didelė ir siekė 3,7 proc. (2016 m. vidutinė metinė infliacija buvo 0,7 %), galima teigti, kad 2017 m. Lietuvos kainų lygis dar labiau priartėjo prie vidutinio kainų lygio ES, tačiau išliko mažesnis nei Latvijoje ir Estijoje, kuriose 2017 m. vidutinė metinė infliacija atitinkamai siekė 2,9 proc. ir 3,6 proc.

1 pav. BVP vienam gyventojui (išreikšto perkamosios galios standartu) 2005–2016 m. ir kainų lygio trylikoje VRE šalių palyginimas (ES = 100)

Šaltiniai: Eurostatas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

2 pav. Lietuvos, Latvijos ir Estijos prekių ir paslaugų kainų lygio 2003–2016 m. palyginimas

Šaltiniai: Eurostatas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Skirtumą tarp vidutinio kainų lygio ES ir Lietuvoje iš esmės lemia paslaugų kainos. Eurostato duomenys rodo, kad 2016 m. bendras paslaugų kainų lygis Lietuvoje buvo pastebimai mažesnis nei Latvijoje ir Estijoje ir maždaug du kartus mažesnis už atitinkamą kainų vidurkį ES (žr. 2 pav.). Tuo metu prekių kainos, kurių suvienodėjimą ypač skatina tarptautinė prekyba, Lietuvoje buvo pasiekusios apie 80 proc. atitinkamo ES vidurkio. Analogišką išvadą galima daryti ir lyginant siauresnes prekių ir paslaugų grupes.

Detalesnis atskirų prekių ir paslaugų grupių kainų palyginimas patvirtina bendrą tendenciją, kad prekių kainos jau ilgą laiką yra daug labiau priartėjusios prie ES kainų vidurkio nei paslaugų kainos (žr. 3 pav.). Kadangi prekyba su ES yra nevaržoma ir daugiausia prekiaujama prekėmis, prekių kainos tarp ES šalių ilgainiui konverguoja. Tuo pat metu kai kurių prekių kainos jau gali būti

³ Mihaljek D., Klau M. „The Balassa–Samuelson effect in Central Europe: a disaggregated analysis“, BIS, 2003; Egert B., „Investigating the Balassa–Samuelson hypothesis in transition: do we understand what we see?“, Economics of Transition, 2002; Halpern L., Wyplosz C. „Economic Transformation and Real Exchange Rates in the 2000s: the Balassa–Samuelson Connection“, UNO Economic Survey of Europe, 2001.

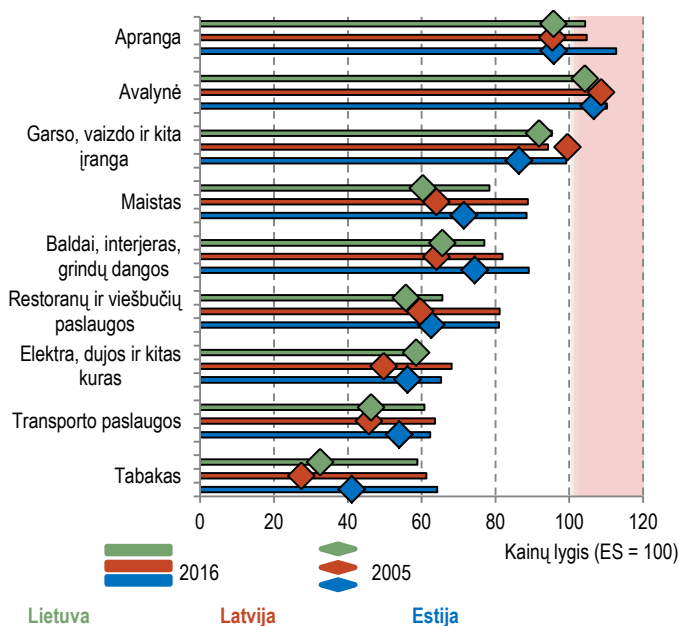
⁴ Konopczak K. „The Balassa–Samuelson effect and the channels of its absorption in the Central and Eastern European Countries“, NBP, 2013.

⁵ Koregavimu pagal perkamąją galią siekiama atsižvelgti į kainų lygio skirtumus šalyse ir taip padidinti pagal nominaliąją vertę (pvz., eurus) skaičiuojamų ekonominių rodiklių palyginamumą tarp šalių.

⁶ Taip pajamų konvergenciją galima įsivaizduoti kaip šalies BVP vienam gyventojui kitimą horizontaliaja ašimi iš kairės į dešinę.

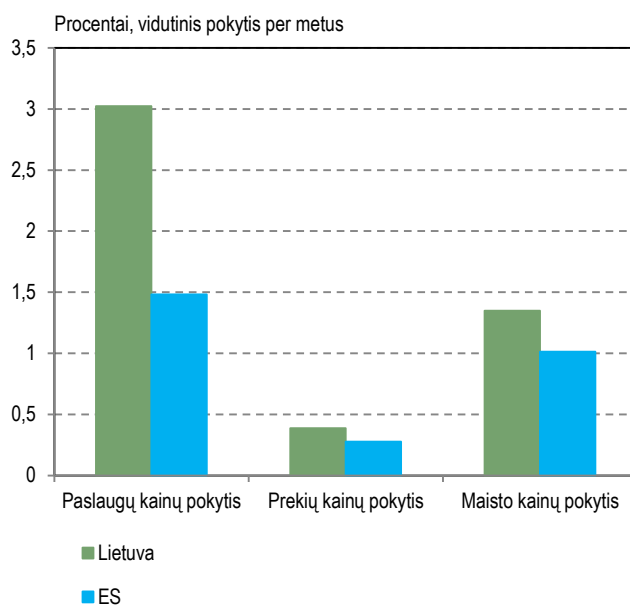
labai panašios į ES vidurkį, nes tam turi įtakos ir kiti veiksniai, pavyzdžiui, importuojamų prekių dalis tam tikroje prekių grupėje, rinkos dydis. Be to, Lietuvoje veikia kur kas mažesnė nei didžiosiose ES valstybėse masto ekonomija, todėl prekybininkai gali nustatyti didesnius antkainius ir taip iš dalies kompensuoti didesnes pardavimo sąnaudas. Kalbant apie konkrečias prekių ir paslaugų grupes, pastebėtina, kad Lietuvoje ES kainų lygį yra viršijusios aprangos ir avalynės prekių grupių kainos (2016 m. duomenimis, jos ES kainų lygio vidurkį viršijo atitinkamai 4,3 % ir 2,7 %) ⁷. Tiesa, tai pastebima jau nuo 2008 m., o ne tik pastaraisiais metais. Gana didelį svorį gyventojų pirkiniių krepšelyje sudarančio maisto kainos 2016 m. Lietuvoje siekė beveik 80 proc. ES kainų lygio. Yra ir tokių prekių bei paslaugų, už kurias Lietuvoje mokama apie 40 proc. mažiau nei ES (pvz., transporto paslaugos, elektra, dujos ir kitas kuras, tabakas). Lyginant 2005 m. ir 2016 m. kainų lygį, kartu matyti, kad daugiausia visose Baltijos šalyse pabrango tabakas, maistas ir transporto paslaugos. Tačiau lyginant prekių ir paslaugų grupių kainų lygį tarp Baltijos valstybių, vėlgi paaiškėja, kad, 2016 m. duomenimis, Lietuvoje daugumos prekių ir paslaugų kainų lygis nebuvo aukštesnis nei Latvijoje ar Estijoje.

3 pav. Kai kurių Lietuvos, Latvijos ir Estijos prekių ir paslaugų kainų lygis, palyginti su ES kainų lygio vidurkiu 2005 ir 2016 m.

Šaltiniai: Eurostatas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

4 pav. Paslaugų ir prekių, įskaitant maistą, ir maisto kainų (atskirai) augimo 2013–2017 m. vidurkis Lietuvoje ir ES

Šaltinis: Eurostatas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Atsižvelgiant į tai, kad prekių kainos Lietuvoje prie vidutinio kainų lygio ES yra priartėjusios daug labiau nei paslaugų kainos, galima numatyti, kad ilguoju laikotarpiu paslaugų kainų lygio pokyčius santykinai labiau turėtų veikti su ekonomine konvergencija susiję veiksniai, o prekių kainų kaita daugiausia turėtų priklausyti nuo bendrų tarptautinių veiksnių ir tendencijų. 2013–2017 m. duomenys tokį lūkestį iš esmės patvirtina: skirtingai nei prekių ir maisto kainos, kurios per aptariamą laikotarpį Lietuvoje padidėjo tik šiek tiek daugiau nei vidutiniškai ES, paslaugų kainos Lietuvoje padidėjo dvigubai daugiau nei ES (žr. 4 pav.).

II. TRUMPESNIO LAIKOTARPIO INFLIACIJOS VEIKSNIAI

Infliacijos raidos bendrosios tendencijos

Lietuvos bankas nuolat ir įvairiais aspektais analizuoja infliaciją Lietuvoje ir analizės rezultatais dalijasi kas pusmetį skelbiamoje Lietuvos ekonomikos apžvalgoje⁸ bei tiriamuosiuose straipsniuose⁹. Nagrinėjamos tiek vartotojų ir gamintojų, tiek importo ir eksporto kainos. Atidus dėmesys skiriamas tokioms vartotojų krepšelio komponentėms kaip maisto produktų, gėrimų ir tabako, pramonės prekių, degalų, paslaugų ir administruojamosios kainos. Vertinami įvairūs makroekonominiai veiksniai – konvergencija, vidaus paklausa, darbo sąnaudos, maisto žaliavų ir naftos kainos, pasaulio ekonomikos konjunktūrinė padėtis.

Reikšmingą bendrosios infliacijos dalį – 2001–2017 m. vidutiniškai 2,3 proc. punkto – lėmė ilgalaikė infliacijos tendencija (trendas), tiesiogiai susijusi su jau aprašytomis pinigų politikos, ekonominės integracijos ir konvergencijos veiksniais (žr. 5 pav.)¹⁰. Žinoma, infliacija ne visada buvo artima ilgojo laikotarpio trendui. Pokriziniu laikotarpiu infliaciją Lietuvoje slopinamai veikė tarptautinė aplinka, nes lėtokai augo pasaulio ekonomika. Dėl šios priežasties 2015 m. bendroji infliacija Lietuvoje net buvo neigiama. 2016 m. antrojoje pusėje pasaulio ekonomikos padėtis ėmė pastebimai gerėti. Tai ėmė didinti infliaciją mūsų šalyje. Visu aptariamu laikotarpiu infliacijos pokyčius lėmė ir situacija darbo rinkoje¹¹. Pokriziniu laikotarpiu nedarbas buvo didesnis, darbuotojų derybinė galia buvo menkesnė, todėl nebuvo spaudimo kainoms, kylančio iš darbo užmokesčio pusės. Vėliau, nedarbui sumažėjus ir vis labiau

⁷ Tos prekių grupės, kurios tam tikrais metais viršijo ES kainų lygį, 3 paveiksle pavaizduotos raudoname fone.

⁸ Lietuvos bankas. „Lietuvos ekonomikos apžvalga“

https://www.lb.lt/uploads/documents/files/musu-veikla/ekonomikos-analize-prognozes/Lietuvos_ekonomikos_apzvalga_2017.pdf.

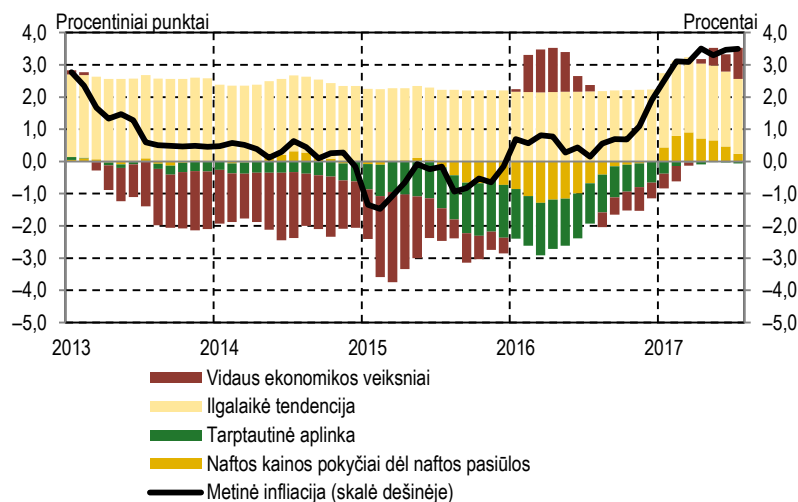
⁹ Stakėnas J., „Forecasting Lithuanian Inflation“. Bank of Lithuania, Working Paper Series, No 17.

¹⁰ Stakėnas J., „Slicing up inflation: analysis and forecasting of Lithuanian inflation components“ (spausdinama).

¹¹ Visų pagrindiniai su vidaus ekonomikos raida susijusių veiksnių įtaką infliacijai 5 paveiksle rodo raudonos spalvos stulpeliai.

trūkstant tinkamos kvalifikacijos darbuotojų, darbo sąnaudos ėmė gerokai didėti. Tai ėmė daryti didinamąjį poveikį infliacijai. Aptartų veiksnių raida pavaizduota 5 paveiksle.

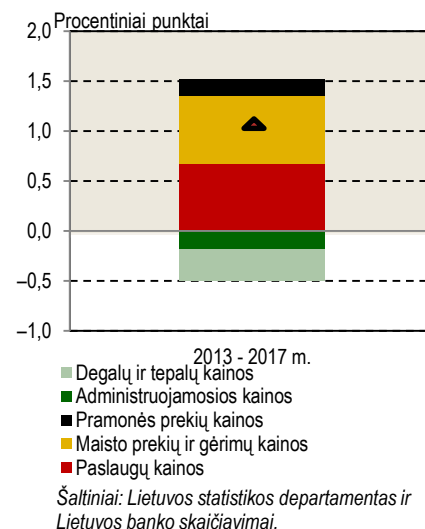
5 pav. Bendrosios metinės infliacijos veiksniai (ekonometrinė analizė)

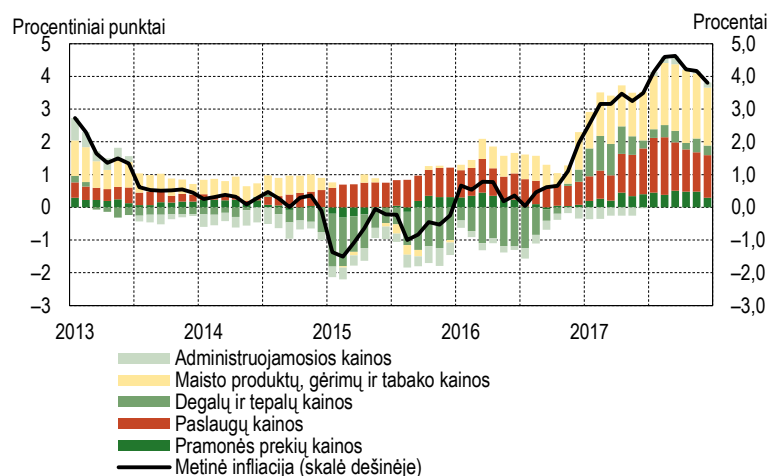
Šaltiniai: Eurostatas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Vidutinė 2013–2017 m. infliacija buvo itin maža ir siekė apie 1 proc. Ją labiausiai didino maisto prekių ir gėrimų bei paslaugų kainos, o mažino degalų bei administruojamosios kainos (žr. 6 pav.). Prieš penkerius metus (2013 m.) infliacija Lietuvoje buvo itin maža – sudarė 1,2 proc. Didžiausią įtaką tokiam jos lygiui darė nukritusios degalų ir administruojamosios kainos ir tik nedaug didėjusios paslaugų kainos. Administruojamosios kainos Lietuvoje reikšmingai priklauso nuo naftos ir dujų kainų, o jos 2013 m. sumažėjo. Taigi, tuo metu mažėjo ne tik degalų, bet ir šilumos energijos, dujų kainos. 2014 m. buvo ypatingi tuo, kad pastebimai lėčiau ėmė kilti maisto bei paslaugų kainos. Prie tokios maisto kainų raidos prisidėjo Rusijos taikomas maisto importo ribojimas, taip pat ES panaikintos pieno gamybos kvotos. Tai gerokai mažino žemės ūkio produktų supirkimo kainas Lietuvoje (žr. 8 pav.). 2015 m. buvo pirmi po ilgos pertraukos neigiamos infliacijos metai – paskutinį kartą infliacija buvo neigiama 2003 m. Dėl gausios naftos pasiūlos ir lėtai didėjančios paklausos naftos kaina 2015 m. labai sumažėjo: „Brent“ žalios naftos kaina eurais buvo maždaug trečdaliu mažesnė nei 2014 m. Be to, pigo maisto žaliavos pasaulyje. Visa tai lėmė, kad 2015 m. bendras kainų lygis sumažėjo. 2016 m. pabaigoje infliacija Lietuvoje pradėjo didėti. Antrąjį 2016 m. pusmetį nebemažėjo degalų kainos, kurių metinis pokytis lapkričio mėn. pirmą kartą nuo 2014 m. vidurio tapo teigiamas. 2017 m. kainų augimas pasiekė 3,7 proc., ir tokią kainų raidą lėmė ne tik besikeičiančios tendencijos pasaulinėse žaliavų rinkose, bet ir vidaus ekonominiai veiksniai – darbo užmokesčio spaudimas ir kai kurių mokesčių pakeitimai.

6 pav. Infliacijos veiksniai (5 m. vid.)

7 pav. SVKI kaitos veiksniai

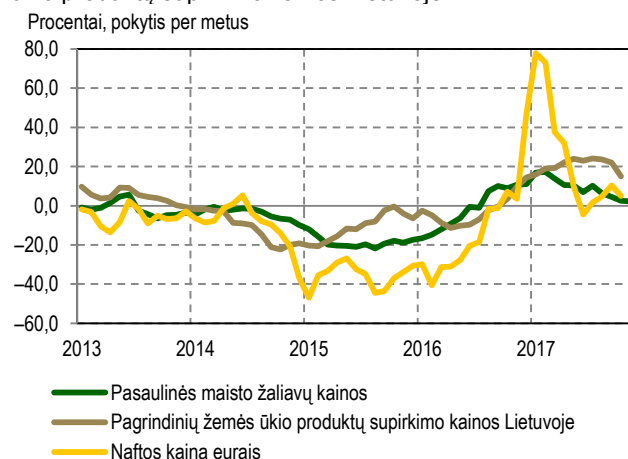

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Maisto produktų, gėrimų ir tabako kainų raida

Maisto produktų ir gėrimų kainas pastaruosius 5 metus labiausiai didino alkoholinių gėrimų, tabako, pieno ir jo produktų kainos (žr. 9 pav.). 2017 m. maisto produktų, gėrimų ir tabako kainų metinis augimas, sudaręs 5,5 proc., lėmė daugiau nei trečdajį bendrosios infliacijos. Reikšmingą įtaką šioms kainoms turėjo tokie veiksniai kaip spartesnis pasaulinių maisto žaliavų kainų kilimas, akcijų pokyčiai bei vienetinių darbo sąnaudų padidėjimas. Maisto žaliavos jau nuo 2016 m. antrosios pusės pasaulyje ėmė brangti sparčiau dėl to, kad daugiau, nei tikėtasi, sumažėjo kai kurių maisto žaliavų (konkrečiai – pieno) gamyba ir padidėjo kai

8 pav. Pasaulinės maisto žaliavų ir naftos kainos bei žemės ūkio produktų supirkimo kainos Lietuvoje

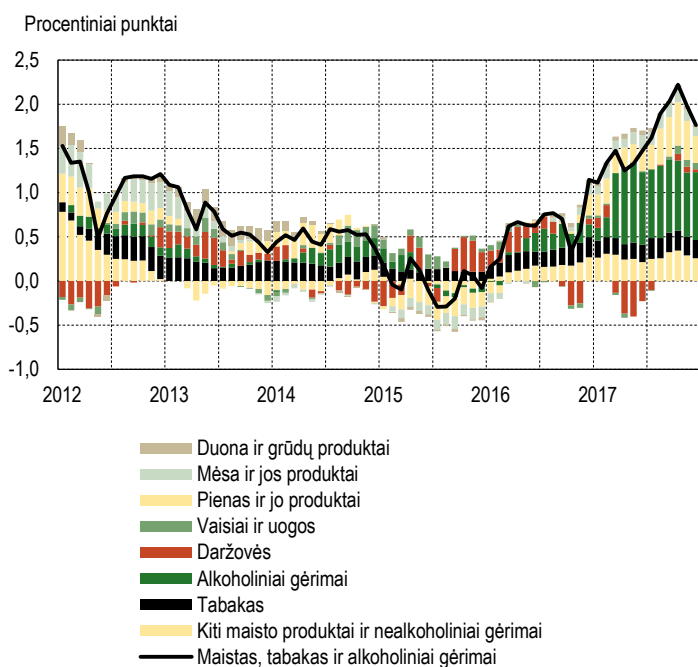
Šaltiniai: Jungtinių Tautų Maisto ir žemės ūkio organizacija, Lietuvos statistikos departamentas, „Reuters“ ir Lietuvos banko skaičiavimai.

kurių kitų maisto produktų (konkrečiai – mėsos produktų) paklausa.¹² Vienetinės darbo sąnaudos didėjo dėl sparčiai augančių atlyginimų, taip pat dėl pastaruoju metu 17 proc. padidintos minimalios mėnesinės algos (MMA).

Detalesnė duomenų analizė atskleidžia, kad pernai kur kas sparčiau nei prieš metus didėjo pieno, aliejų ir riebalų produktų bei alkoholinių gėrimų kainos. Pieno ir jo produktų kainų šuolis tiesiogiai susijęs su 2014 m. Rusijos pradėtais taikyti prekybos apribojimais bei 2015 m. ES panaikintomis pieno gamybos kvotomis. Po to, kai 2015 m. ES buvo panaikintos pieno gamybos kvotos, ES ūkininkai pradėjo tiekti daugiau pieno ir visoje Europoje susidarė žaliavinio pieno pasiūlos perviršis. Lietuvos ūkininkų padėtį apsunkino dar ir tai, kad nemenką pieno eksporto rinkos dalį sudarė Rusijos rinka, taigi eksporto galimybes apsunkino ir Rusijos prekybos apribojimai. Dėl šių aplinkybių pieno kainos Lietuvoje krito kur kas daugiau nei kitose ES šalyse. Nemenkai kritus žaliavinio pieno kainoms, dalis ūkių paliko pieno rinką. Sumažėjus pasiūlai, situacija rinkoje pasikeitė. Dėl sumažėjusios pasiūlos reikšmingai pakilo žaliavinio pieno kainos, o dėl to nemenkai padidėjo ir pieno produktų kainos vartotojams. 2017 m. daugiau nei pusę apdoroto maisto kainų padidėjimo lėmė nuo kovo mėn. itin išaugę akcizai alkoholiniams gėrimams. Įsigalioję gerokai didesni nei prieš metus akcizai gerokai pabrangino alkoholinius gėrimus: alus 2017 m. gruodžio mėn. kainavo 22 proc., vynas 11 proc., o spirituoti gėrimai – 8 proc. daugiau nei prieš metus, ir tai gerokai (0,7 proc. punkto) padidino bendrąją metinę infliaciją (žr. 9 pav.).

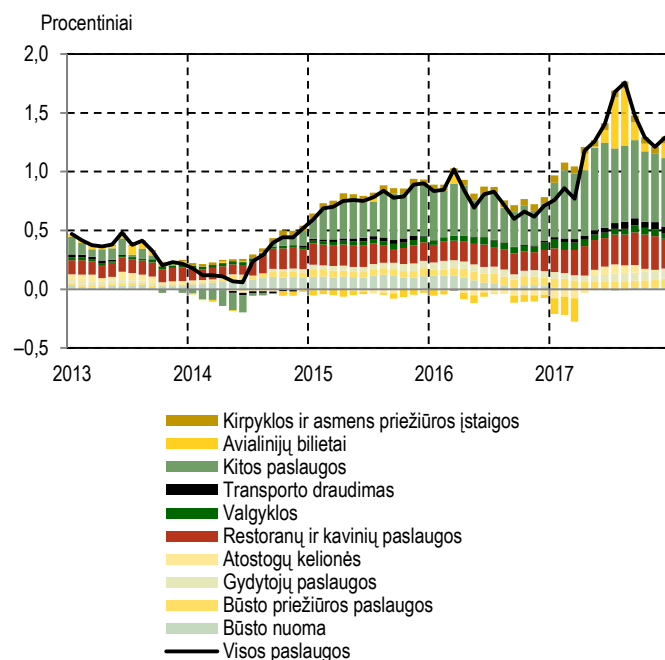
Nagrinėjant neapdoroto maisto kainų raidą, paprastai pastebimas stiprus pasiūlos veiksnių poveikis. Kadangi šių kainų grupę sudaro vaisių, daržovių, mėsos ir žuvies kainos, jų raidą pastebimai lemia vidaus ir išorės pasiūla, daug priklausanti nuo klimato sąlygų.

9 pav. Maisto, tabako ir gėrimų kainų įtaka bendrajai metinei infliacijai

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

10 pav. Paslaugų kainų įtaka bendrajai metinei infliacijai

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Paslaugų kainų raida

2017 m. paslaugų kainos kilo kur kas daugiau nei ilgalaikis šių kainų augimo vidurkis (3 proc.) kuris, palyginti su kitomis infliacijos komponentėmis, yra santykinai aukštas¹³. 2017 m. gruodžio mėn. metinis paslaugų kainų pokytis sudarė 5,6 proc. (žr. 10 pav.). Paslaugų kainų teigiamą nuokrypį nuo ilgalaikės tendencijos daugiausia paaiškina darbo rinkos veiksnys. Pastaruoju metu darbo užmokestis kilo sparčiai dėl keleto priežasčių: pirmiausia, dėl darbuotojams palankios padėties darbo rinkoje, susijusios su tinkamos kvalifikacijos darbo jėgos stygiu. Tokioje įtemptoje darbo rinkoje įmonėms priimančioms naujus darbuotojus, tenka patenkinti jų lūkesčius ir mokėti didesnius atlyginimus. Tačiau didėjant darbo užmokesčiui, turi didėti ir darbo našumas. Jeigu darbo našumas auga kur kas lėčiau nei darbo užmokestis, didėjančios darbo sąnaudos prisideda prie didesnės infliacijos: įmonės didesnes darbo apmokėjimo sąnaudas kompensuoja didindamos galutinės produkcijos kainas (žr. 11 pav.). 2013–2017 m. darbo užmokestis vidutiniškai per metus didėjo apie 6 proc., 2016 m. perkopė 8 proc. didėjimo ribą, o darbo našumas jau kurį laiką augo lėčiau. Be to, MMA 2016 m. buvo keliama 17 proc. Tai 2017 m. darė spaudimą paslaugų kainoms, nes personalo išlaidos paslaugų sektoriuje sudaro kur kas didesnę nei kituose sektoriuose visų gamybos išlaidų dalį ir nemaža dalis paslaugų sektoriaus darbuotojų gauna minimalų darbo užmokestį.

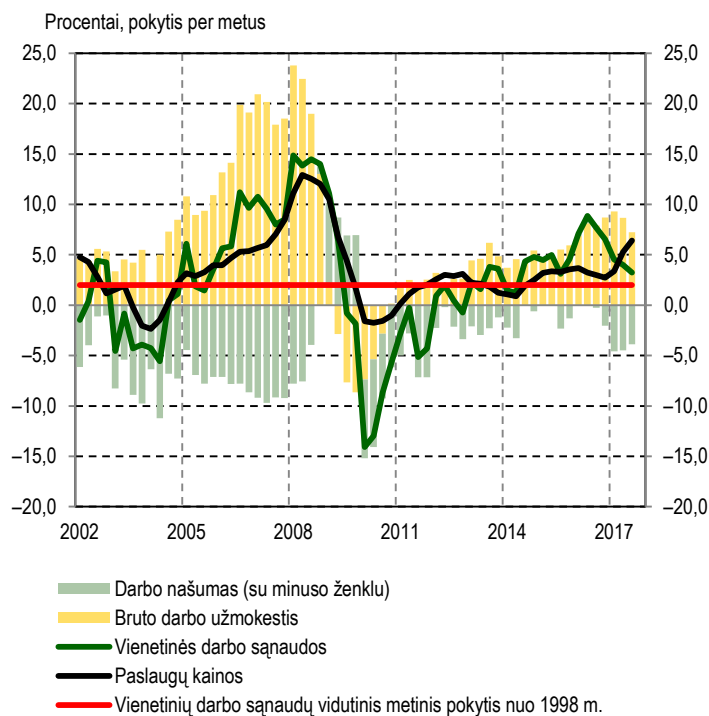
Ekonometrinė analizė rodo, kad nemažą dalį paslaugų kainų augimo paspartėjimo paaiškina dar keli svarbūs veiksniai, tai – energijos ir apdoroto maisto kainų raida. Kadangi išlaidos degalams bei maisto produktams ir alkoholiniams gėrimams sudaro nemenką paslaugų sektoriaus, ypač transporto ir viešojo maitinimo veiklų, sąnaudų dalį, jų padidėjimas tiesiogiai veikia bendrą paslaugų kainų lygį.

¹² European Commission „Short-term Outlook for EU agricultural markets in 2017 and 2018“: https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/markets-and-prices/short-term-outlook/pdf/2017-03_en.pdf

¹³ Kaip aptarta I priedo skyriuje, ilgesniu laikotarpiu santykinai spartų paslaugų kainų augimą lemia su ekonomine integracija ir konvergencija susiję veiksniai.

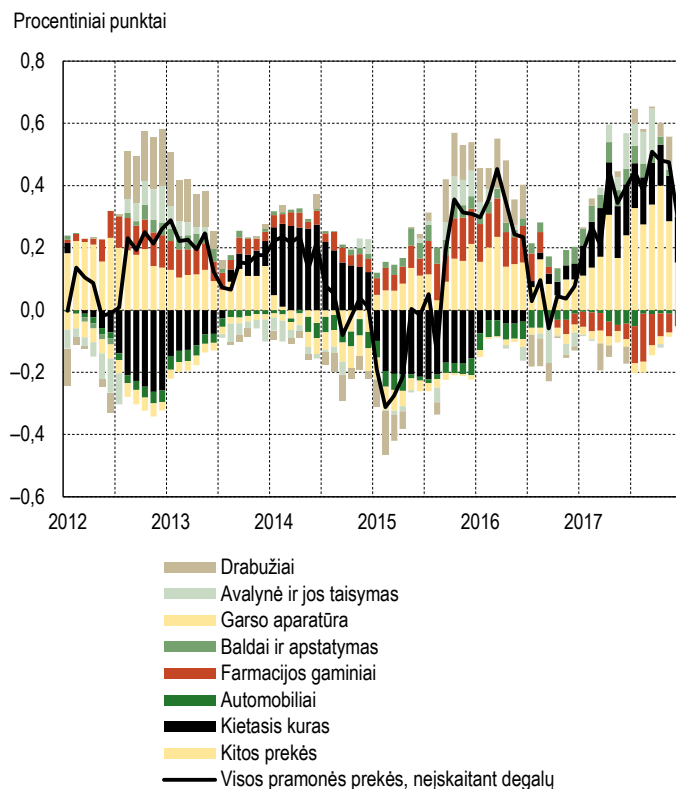

11 pav. Darbo užmokesčio, darbo našumo ir vienetinių darbo sąnaudų kaita

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

12 pav. Pramonės prekių kainų įtaka bendrajai metinei infliacijai

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Pramonės prekių kainų raida

Kadangi Lietuvos ekonomika yra maža ir atvira¹⁴, pramonės prekių kainos daugiausia priklauso nuo importuojamų prekių (neįskaitant naftos produktų) kainų ir netiesiogiai – nuo naftos kainų tendencijų. Visu nagrinėjamu laikotarpiu pramonės prekių kainos augo kur kas mažiau nei, pavyzdžiui, paslaugų kainos, jų metinis augimas dažniausiai svyravo ties 1 proc. 2017 m. antroje pusėje pramonės prekių kainų augimas šiek tiek paspartėjo dėl pagerėjusios tarptautinės aplinkos ir dėl naftos kainų šuolio, tačiau reikšmingai prie bendrosios infliacijos padidėjimo neprisidėjo.

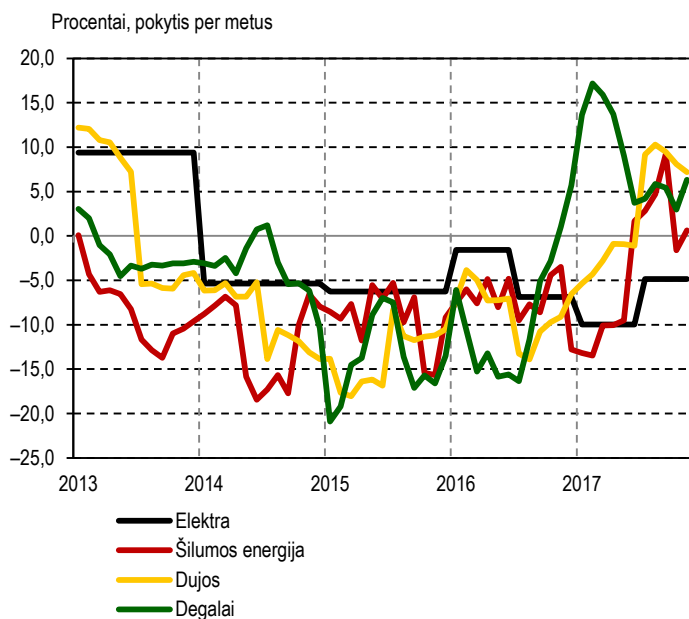
Energijos ir administruojamųjų kainų raida

Pradėjusios kilti naftos kainos gerokai pakeitė degalų kainų raidą. Degalų kainos pradėjo kilti dar 2016 m. pabaigoje, o 2017 m. jos padidėjo 8,4 proc. Tai gana nemenkai – 0,5 proc. punkto – padidino 2017 m. vidutinę metinę infliaciją.

Dėl kylančių energijos žaliavų kainų ir priimtų sprendimų 2017 m. ėmė gerokai keistis ir administruojamųjų kainų raida (žr. 13 pav.). Beveik keturis metus kritusios dujų kainos praėjusių metų viduryje pradėjo kilti. Tai pasakytina ir apie šilumos energijos kainas – po daugiau nei ketverių metų pertraukos jos praėjusių metų viduryje pradėjo didėti. Tiesa, pastarųjų kainų augimą nemažai lėmė padidintas PVM tarifas (nuo 9 iki 21 %), kuris vėliau vėl buvo sumažintas. Iš vartotojams aktualiausių administruojamųjų kainų 2017 m. mažėjo tik elektros kainos. Tačiau apskritai administruojamosios kainos (visa jų grupė) pernai iš esmės nepasikeitė (sumažėjo tik 0,8 %), nors ankstesnius kelerius metus jos mažėjo 3–4 proc. per metus. Taigi, pernai administruojamosios kainos infliaciją slopino mažiau nei anksčiau.

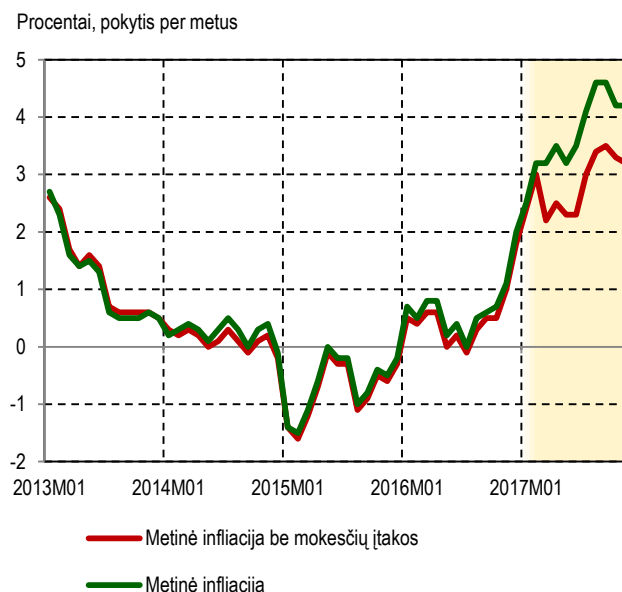
¹⁴ Žiniai: vidutinis užsienio prekybos ir BVP santykis 2000–2016 m. siekė 125 proc.

13 pav. Kai kurių energijos produktų kainų kaita

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko

14 pav. Metinė infliacija Lietuvoje, atėmus netiesioginių mokesčių poveikį

Šaltiniai: Lietuvos statistikos departamentas ir Lietuvos banko skaičiavimai.

Netiesioginių mokesčių įtaka

Su mokesčiais susiję sprendimai metinę infliaciją 2017 m. padidino kur kas daugiau nei anksčiau (žr. 14 pav.). Vadinas, nemaža dalis dabar stebimos infliacijos yra susijusi su trumpalaikiais veiksniais. Pastebėtina, kad infliacija, kuri neapima netiesioginių mokesčių (akcizų ir PVM) pakeitimų, Lietuvoje yra gana panaši į infliaciją kitose VRE šalyse ir svyruoja ties maždaug 3,3 proc. Vengrijoje tokia infliacija sudaro apie 3,0 proc., Čekijoje – apie 2,8 proc., Estijoje – apie 3,2 proc., Latvijoje – apie 2,7 proc. Atmetus mokesčių įtaką, matyti, kad didelėje dalyje ES besivystančios ekonomikos ES šalių kainų augimas viršija ES vidurkį, o tai dar kartą rodo konvergencijos veiksnio svarbą kainų raidai.

III. SIŪLYMAI

Anticiklinė fiskalinė politika

Kadangi Lietuva yra bendrosios valiutos zonos šalis, vietinius infliacijos svyravimus padėtų sušvelninti anticiklinė fiskalinė politika. Fiskalinė politika turėtų būti vykdoma atsakingai, taip pat turėtų būti anticiklinio pobūdžio, t. y. užtikrinanti, kad ekonomikos pakilimo laikotarpiu ekonomika nebūtų dar labiau skatinama fiskalinėmis priemonėmis, pavyzdžiui, mokesčių mažinimu ar išlaidų didinimu, o ciklinės valdžios sektoriaus pajamos turėtų būti atidedamos ir naudojamos vidaus paklausai palaikyti ekonomikos nuosmukio laikotarpiu. Lietuvos banko ir kitų tarptautinių institucijų vertinimu, Lietuvos fiskalinei politikai būdingas procikliškas, ypač jis išryškėjo 2006–2011 m.¹⁵ Naujausios ekonominės prognozės¹⁶ rodo, kad fiskalinė politika Lietuvoje bus prociklinė ir 2018–2019 m.: gamybos atotrūkiui tampa vis labiau teigiamam, prognozuojamas struktūrinis valdžios sektoriaus balansas yra neigiamas ir blogėja. Tai rodo, kad artimiausiu metu fiskalinės politikos galimybės riboti infliaciją nebus išnaudojamos.

Mokesčių tarifų pakeitimo ir kitų administracinių sprendimų poveikio infliacijai vertinimas

Tikėtiną poveikį infliacijai būtina atidžiai įvertinti keičiant mokesčių tarifus. Kaip jau buvo minėta, akcizų ir PVM tarifų pakeitimai metinę infliaciją 2017 m. padidino kur kas daugiau nei anksčiau: apie 0,7 proc. punkto metinės infliacijos Lietuvoje lėmė kovo mėn. itin išaugę akcizai alkoholiniams gėrimams, o laikinas PVM tarifo šilumos energijai padidinimas metinę infliaciją padidino dar apie 0,2 proc. punkto. Be pastarųjų mokesčių pakeitimų poveikio 2017 m. infliacija Lietuvoje būtų buvusi gana panaši į kitų VRE valstybių infliaciją.

Mažiausias pajamas gaunančių šalių gyventojų perkamosios galios palaikymas

Svarbu kreipti dėmesį į mažiausias pajamas gaunančių šalių piliečių perkamosios galios palaikymą, ieškoti būdų, kaip ją padidinti, nes šią visuomenės grupę augančios ekonomikos nauda pasiekia per vėlavimą arba būna nepakankama. Automatinis pensijų indeksavimas – socialinių išmokų perkamąją galią palaikantis mechanizmas¹⁷ Lietuvoje įsigaliojo tik 2018 m. (iki tol socialines išmokas didinantys sprendimai buvo priimami *ad hoc* principu). Pagal jį bendroji ir individualioji pensijos dalys bus pradėtos

¹⁵ Lietuvos ekonomikos apžvalgos 3 intarpas „Valdžios sektoriaus balansas: struktūrinė padėtis ir poveikis Lietuvos ekonomikai 1999–2011 m.“, 2012 m. gegužės mėn.: <http://www.lb.lt/leidiniai/lietuvas-ekonomikos-apzvalga-2012-m-geguze>.

¹⁶ European Commission, Economic Forecast for Lithuania: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ecfin_forecast_autumn_091117_lt_en.pdf.

¹⁷ Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo Nr. I-549 pakeitimo įstatymo Nr. XII-2512 1 ir 3 straipsnių pakeitimo įstatymas, Nr. XIII-881, 2017 m. gruodžio 12 d.

indeksuoti pagal vidutinį septynerių metų darbo užmokesčio fondo pokytį. Šis automatinis mechanizmas turėtų gerokai sumažinti politinio ciklo poveikį sprendimams, kuriais reguliuojamos socialinio draudimo pensijos, ir artimiausiais metais sudaryti sąlygas senatvės pensijas didinti netgi sparčiau negu prognozuojamas kainų lygio pokytis. Vis dėlto ilgesniu laikotarpiu dėl numatomo užimtų gyventojų skaičiaus mažėjimo darbo užmokesčio fondas augs gerokai nuosaikiau, todėl pensijų indeksavimo pagal darbo užmokesčio fondo vidutinį septynerių metų pokytį greičiausiai nebepakaks socialinių išmokų perkamajai galiai palaikyti ir užtikrinti, kad pensininkų gerovė, palyginti su dirbančių asmenų gerove, nemažėtų.

Adekvacias pensininkų pajamas ilguoju laikotarpiu užtikrinanti pensijų sistemos pertvarka

Dabartinis pensijų indeksavimo modelis reiškia, kad ateityje senatvės pensijų adekvatumas bus nepakankamas. Tai kelia riziką valdžios sektoriaus finansų tvarumui, nes taip sudaromos sąlygos valdžios institucijoms priimti *ad hoc* sprendimus siekiant didinti pensijas arba ieškoti kitų būdų pensininkų padėčiai gerinti, pavyzdžiui, teikti paramą prekėmis, paslaugomis ir pan. Šie sprendimai mažintų fiskalinį tvarumą. Jei pasitvirtintų dėl politinių rizikų labiausiai tikėtinas nekintančios, palyginti su dabartine, senatvės pensijų pakeitimo normos scenarijus, fiskalinis tvarumas Lietuvoje greičiausiai būtų mažesnis nei Europos Komisijos pateikiami fiskalinio tvarumo įverčiai, o tai rodo būtinybę imtis fiskalinį ir socialinį tvarumą užtikrinančių priemonių. Lietuvos banko atliktas pensijų sistemos tyrimas¹⁸ ir Lietuvos ekonomikos apžvalgos priedas¹⁹ atskleidžia ir daugiau Lietuvos pensijų sistemai kylančių iššūkių, kuriuos būtina nedelsiant spręsti reformuojant Lietuvos pensijų ir mokesčių sistemą. Būtina išsklaidyti iliuzijas ir aiškiai įvardyti, kad tik pakankamai kaupiant senatvės pensijai sukauptos lėšos bus adekvacijos būsimums išlaidoms sulaukus pensinio amžiaus. Kadangi dabartinis kaupimas senatvės pensijai yra per menkas, būtinas politinis sprendimas, kaip jį padidinti.

MMA nustatymo depolitizavimas

Lietuvos bankas pasiūlė depolitizuoti MMA nustatymą ir įtvirtinti nuostatą, kad MMA ir vidutinio darbo užmokesčio santykis atitiktų ketvirtadalio ES valstybių, kuriose šis santykis (nustatomas pagal Eurostato skelbiamus paskutinių trejų metų duomenis) yra didžiausias, vidurkį ir sudarytų nuo 45 iki 50 proc. Šiam pasiūlymui pritarė Lietuvos Respublikos trišalė taryba²⁰. Užtikrinus šio mechanizmo veikimą (įtvirtinus įstatymu ar pan.), MMA peržiūra taptų reguliari, paprasta ir aiški. Tai būtų naudinga verslo įmonėms planuojant ateinančių metų biudžetą. Be to, MMA peržiūra taptų skaidresnė, nes joje galėtų dalyvauti ekonomistai, neatstovaujantys jokiems ekonominės veiklos interesams. MMA gaunantiems darbuotojams toks mechanizmas sudarytų sąlygas greičiau pajusti augančios ekonomikos naudą ir užtikrintų, kad atotrūkis tarp didesnį ir mažą pridėtinę vertę kuriančių darbuotojų atlygio nedidėtų.

Didesnę per valdžios sektorių perskirstomo BVP dalį užtikrinanti mokesčių sistemos pertvarka ir mokesčių surinkimo gerinimas

Mažiausias pajamas gaunančių šalies gyventojų perkamąją galią ir pajamas būtų galima padidinti atlikus nuodugnią mokesčių sistemos pertvarką, kuri leistų padidinti per valdžios sektorių perskirstomą BVP dalį. Lietuvos valdžios sektoriaus pajamos ir išlaidos yra vienos mažiausių ES: 2016 m. duomenimis, Lietuvoje jos sudarė atitinkamai 34,5 ir 34,2 proc. BVP²¹. Mažesni buvo tik Airijos ir Rumunijos rodikliai. Pagal Lietuvos išsivystymo lygį per mažas valdžios sektoriaus išlaidų ir BVP santykis gali būti susijęs su kitomis struktūrinėmis ekonomikos problemomis: didele šešėline ekonomika (F. Schneider²², SSE Riga²³ vertinimais, ji sudaro 15–25 % BVP), nepakankamai finansuojamomis, todėl prastos kokybės kai kuriomis valstybės teikiamomis paslaugomis (pvz., 2015 m. Lietuva socialinei apsaugai skyrė gerokai mažiau nei ES vidurkis ir mažiau nei vidutinė Latvijos, Estijos ir Lenkijos socialinei apsaugai skiriama BVP dalis), didele pajamų nelygybe, emigracija ir nepalankiomis demografinėmis tendencijomis.

Tai, kokia BVP dalis perskirstoma per valdžios sektoriaus biudžetą, iš esmės priklauso nuo visuomenės pasirinkimo; lyginant įvairias šalis pastebima tendencija, kad valdžios sektoriaus išlaidų (kadangi jas reikia finansuoti, tai ir pajamų) ir BVP santykis didėja, didėjant šalies ekonominiam išsivystymui (žr. 15 pav.). Ši tendencija dar vadinama Vagnerio dėsnium²⁴ ir reiškia, kad valdžios sektoriaus teikiamų prekių ir paslaugų elastingumas vidutinių asmens pajamų atžvilgiu yra didelis: didėjant išsivystymo ir pragyvenimo lygiui, poreikis valstybės teikiamoms prekėms ir paslaugoms (pvz., socialinei apsaugai, švietimui, kultūrai, infrastruktūrai, kibernetinei gynybai ir kt.) didėja dar sparčiau, todėl didėja ir valdžios sektoriaus išlaidų dalis BVP. Kaip matyti iš 15 paveikslą, Lietuvos valdžios sektoriaus išlaidų santykis yra gerokai – beveik 10 proc. BVP – atitrūkęs nuo pagrindinės ES šalių tendencijos.

¹⁸ Lietuvos bankas. „Pensijų sistema Lietuvoje: iššūkiai ir galimos politikos priemonės“, 2017 m. balandis: <https://www.lb.lt/leidiniai/pensiju-sistema-lietuvoje-issukiai-ir-galimos-politikos-priemones>.

¹⁹ Lietuvos ekonomikos apžvalgos 1 priedas „Lietuvos ir kitų Baltijos šalių valdžios sektoriaus finansų tvarumas“, 2017 m. gruodžio mėn.: http://www.lb.lt/uploads/documents/files/musu-veikla/ekonomikos-analize-proгноzes/LEA_2017-12_LT_PRIEDAS1.pdf.

²⁰ Lietuvos Respublikos trišalės tarybos posėdžio protokolas, Nr. TTP-16, 2017 m. rugsėjo 21 d.: <https://socmin.lrv.lt/lt/administracine-informacija/lr-trisale-taryba>.

²¹ vidutiniškai ES – atitinkamai 44,9 ir 46,6 proc. BVP.

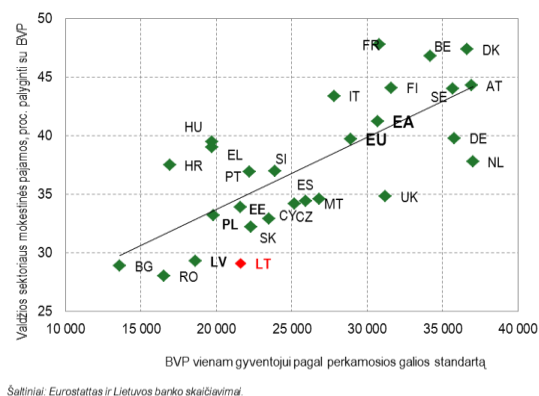
²² Schneider F. „Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2015: Different Developments“, 2015.

²³ SSE Riga. „Shadow Economy Index for the Baltic Countries“: <http://www.sseriga.edu/en/centres/csb/shadow-economy-index-for-baltics/>.

²⁴ Magazzino C., Giolli L., Mele M. „Wagner’s Law and Peacock and Wiseman’s Displacement Effect in European Union Countries: A Panel Data Study“, International Journal of Economics and Financial Issues, 2015.

15 pav. Valdžios sektoriaus pajamų ir gyventojų pajamų lygio ryšis ES valstybėse narėse 2015 m.

Konkurencijos trikdžių šalies prekių ir paslaugų rinkoje šalinimas

Išsivysčiusių valstybių patirtis rodo, kad svarbūs kainodaros veiksniai yra konkurencija ir masto ekonomija. Stipri konkurencija prekių ir paslaugų rinkose užtikrina, kad nė vienas rinkos dalyvis neturi reikšmingos galios reikalauti nepagrįstai didelės kainos, todėl pirkėjai perka prekes už mažiausią kainą, o gamintojams tenkantis gamintojo perviršis yra artimas nuliui. Masto ekonomija atsiranda gaminant didelį kiekį tam tikrų prekių ar paslaugų, taip sumažinamos prekės ar paslaugos vieneto gamybos sąnaudos. Lietuva, būdama ES narė, jau naudojami bendros ES rinkos teikiamais pranašumais. Tai geriau pastebima prekių rinkoje, kai galimybė tą pačią prekę įsigyti kitoje valstybėje kainų skirtumus iš esmės apriboja transportavimo sąnaudų dydžiu. Kiek kitokia situacija yra paslaugų rinkoje. Įsigyti tą pačią paslaugą kitoje valstybėje dažniausiai nėra paprasta, todėl galimi didesni kainų skirtumai. Taigi, Lietuva turėtų dėti visas pastangas, kad būtų pašalinti esami paslaugų rinkos (pvz., internetinės prekybos) trikdžiai.

Literatūra

- Banque de France. „Measuring the Balassa-Samuelson effect for the countries of Central and Eastern Europe?“, Bulletin digest, 2004, No. 122.
- Egert B. „Investigating the Balassa-Samuelson hypothesis in transition: Do we understand what we see?“, Economics of transition, 2002, 10, 273–309.
- European Commission. „Autumn 2017 Economic Forecast – Lithuania“, 2017: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ecfin_forecast_autumn_091117_lt_en.pdf.
- European Commission. „Short-term Outlook for EU agricultural markets in 2017 and 2018“, 2017: https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/markets-and-prices/short-term-outlook/pdf/2017-03_en.pdf.
- Halpern L., Wyplosz C., „Economic transformation and real exchange rates in the 2000s: the Balassa-Samuelson connection“, Economic Survey of Europe, 1, 2001, 227–240: <https://pdfs.semanticscholar.org/02cd/ef375f2ccfa571bcd58052d2fe4cef979027.pdf>.
- Konopczak K. „The Balassa-Samuelson effect and the channels of its absorption in the Central and Eastern European Countries“, NBP Working Paper, 2013, No. 163: https://www.nbp.pl/publikacje/materialy_i_studia/163_en.pdf.
- Lietuvos bankas. „Lietuvos ir kitų Baltijos šalių valdžios sektoriaus finansų tvarumas“, Lietuvos ekonomikos apžvalgos 1 priedas, 2017 m. gruodis: http://www.lb.lt/uploads/documents/files/musu-veikla/ekonomikos-analize-prognozes/LEA_2017-12_LT_PRIEDAS1.pdf.
- Lietuvos bankas. „Lietuvos ekonomikos apžvalga“, 2017 m. gruodis: https://www.lb.lt/uploads/documents/files/musu-veikla/ekonomikos-analize-prognozes/Lietuvos_ekonomikos_apzvalga_2017.pdf.
- Lietuvos bankas. „Valdžios sektoriaus balansas: struktūrinė padėtis ir poveikis Lietuvos ekonomikai 1999–2011 m.“, Lietuvos ekonomikos apžvalgos 3 intarpas, 2012 gegužė: <http://www.lb.lt/leidiniai/lietuvos-ekonomikos-apzvalga-2012-m-geguze>.
- Lietuvos bankas. „Pensijų sistema Lietuvoje: iššūkiai ir galimos politikos priemonės“, 2017 m. balandis: <https://www.lb.lt/leidiniai/pensiju-sistema-lietuvoje-issukiai-ir-galimos-politikos-priemones>.
- Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo Nr. I-549 pakeitimo įstatymo Nr. XII-2512 1 ir 3 straipsnių pakeitimo įstatymas, Nr. XIII-881, 2017 m. gruodžio 12 d.
- Lietuvos Respublikos trišalės tarybos posėdžio protokolas, Nr. TTP-16, 2017 m. rugsėjo 21 d.: <https://socmin.lrv.lt/lt/administracine-informacija/lr-trisale-taryba>.
- Magazzino C., Giolli L., Mele M. „Wagner’s Law and Peacock and Wiseman’s Displacement Effect in European Union Countries: A Panel Data Study“, International Journal of Economics and Financial Issues, 2015. <http://www.econjournals.com/index.php/ijefi/article/view/1317/pdf>.
- Mihaljek D., Klau M. „The Balassa-Samuelson effect in Central Europe: a disaggregated analysis“. Comparative Economic Studies, 46(1), 2004, 63–94.
- Schneider F. „Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2015: Different Developments?“, Journal of Self-Governance & Management Economics, 2015, 3. <http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2015/ShadEcEurope31.pdf>.
- SSE Riga. „Shadow Economy Index for the Baltic Countries“, 2017: <http://www.sseriga.edu/en/centres/csb/shadow-economy-index-for-baltics>.
- Stakėnas J., „Forecasting Lithuanian Inflation“, Bank of Lithuania Working Paper Series, 2015, No 17: https://old.lb.lt/wp2015_nr_17.
- Stakėnas J. „Slicing up inflation: analysis and forecasting of Lithuanian inflation components“ (rengiama spauda).